

L'EDUCACIÓ ESPECIAL: UN LLARG CAMÍ DEL DÈFICIT AL CONTEXT

Joan J. Muntaner Guasp

Professor del Dept. de Ciències de l'Educació de la UIB

La constitució i configuració de l'Educació Especial com a disciplina educativa ha seguit un llarg i complex procés de transformació. Aquest procés ha anat modificant tant l'objecte d'estudi com els objectius i els continguts de l'Educació Especial, fins a arribar a una construcció interna, no necessàriament definitiva, però sí dominant en l'actualitat. Aquest procés evolutiu i modificable de l'Educació Especial constitueix l'eix sobre el qual es desenvolupa el present article. El seu objectiu és desxifrar, a través dels esdeveniments, els canvis produïts en aquesta disciplina com a via per modificar les actituds de la societat en general, i dels professionals de l'educació en particular, cap a la consecució d'una escola de qualitat per a tots.

L'Educació Especial ha evolucionat atenent dues variables principals: d'una banda, les actituds socials relatives a les persones amb discapacitats i dificultats d'aprenentatge i comportament: creences, idees, etc. D'altra banda, els avenços científics i les perspectives de la societat en cada moment concret. La confluència d'aquestes circumstàncies ens permet diferenciar tres grans etapes o períodes en la història seguida per l'Educació Especial:

1. La ignorància, el desconeixement i el desinterès absolut envers les persones amb discapacitat. Es tracta d'una llarga època, en què els metges i els clergues dominaven la situació, amb intencions de guarir o redimir les seves culpes, però amb mínimes intencions educatives o formatives d'acceptació.

2. El dèficit com a concepte clau, en què el model assistencial cobreix totes les expectatives de la naixent Educació Especial, per tal

com es comença a percebre alguna preocupació per la formació de les persones amb discapacitat.

3. El principi de normalització, les seves conseqüències i derivacions. L'aparició d'aquesta nova ideologia marca una fita fonamental per entendre el concepte actual d'Educació Especial. Suposa un abans i un després, i marcarà el punt final de la nostra anàlisi.

La definició i els principis rectors de l'actuació de l'Educació Especial s'han anat modificant en cadascun d'aquests períodes, que no dibuixen una línia recta de progrés perquè, com en tot llarg procés, han sorgit conflictes, s'han produït anades i vingudes. En un primer moment, l'Educació Especial no existia, ja que totes les persones que presentaven alguna deficiència o no aprenien, no tenien dret a l'educació, eren rebutjades a causa de la impossibilitat de ser educades. Solament grà-

cies a la caritat i a l'assistència d'alguns metges preocupats, no per l'educació d'aquestes persones, sinó per la curació dels seus dèficits, rebien alguna atenció.

El pas del temps i la combinació de diversos factors socials i científics va fer que sorgís un interès per l'educació de les persones amb discapacitats i dificultats d'aprenentatge. Aquesta època es va caracteritzar per una Educació Especial en què l'objecte d'estudi era bàsicament el dèficit, que determinava com i on devien ser educats els qui el patien. L'Educació Especial es va convertir en un conglomerat de procediments i de tècniques específics dirigits a pal·liar aquests dèficits individuals. El subjecte amb discapacitats era un subjecte especial sobre el qual es basaven tots els plantejaments, que el feien cada dia més diferent. L'Educació Especial ha estat durant moltíssim temps -des dels seus inicis amb Itard i els seus contemporanis, fins a la dècada dels anys seixanta- una modalitat bàsicament assistencial, controlada pels metges com a únics especialistes en la matèria. A nivell social, la persona amb discapacitat era un malalt incurable que podia provocar, en molts casos, por, llàstima i, sempre, sentiments de caritat i beneficència. Aquests plantejaments es fonamentaven en el dèficit que presentaven aquestes persones com a únic element que calia considerar i que condicionava tot el seu futur, fins a l'extrem de negar-los la condició humana.

L'Educació Especial es fonamentava en un model sanitari que privava de la possibilitat de canvi i de creixement l'ésser humà, en el qual l'objecte i el subjecte eren la deficiència i qui la patia, i contra això poc es podia fer. Un breu recorregut per les denominacions que històricament ha tingut l'Educació Especial ens ajuda a comprendre aquesta realitat (Sánchez Asín, 1993, 32-33):

- **Pedagogia curativa.** Difosa per Debesse a França, el 1968, per referir-se a l'educació i cura dels nens el desenvolupament físic i psíquic dels quals es trobava en situació de desavantatge a causa de factors de naturalesa individual i social.

- **Pedagogia correctiva.** Terme introduït per Bonboir, el 1971, a Itàlia, amb referència al grau de maduresa que havia d'aconseguir

l'ésser humà adaptant el procés d'ensenyament-aprenentatge al coeficient de desenvolupament evolutiu.

- **Pedagogia terapèutica.** És un terme alemany, equivalent a curativa, sorgit el 1922. Ortiz (1995, 49) la defineix així: "una disciplina que té per objecte l'educació o reeducació dels nens que sofreixen alteracions en el seu desenvolupament. El seu objecte d'estudi és el deficient en totes les seves facetes, el qual es tracta de recuperar i integrar en la societat".

Cadascun d'aquests termes ve amb el suport d'una definició del que s'entén per l'educació de les persones amb discapacitat. Podem determinar dues característiques comunes a totes aquestes definicions: d'una banda, el seu interès se centra en el dèficit que presenta una determinada persona; d'altra banda, el seu objectiu no és potenciar el desenvolupament i la formació d'aquesta persona, sinó oferir tractament per pal·liar els dèficits de cada cas.

En aquesta època concreta, la societat mostra un cert interès per les persones amb discapacitat, que deixen de ser elements estranys a la comunitat, i

Informàtica Ciutat

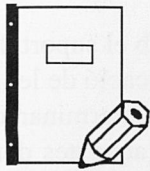
Servei tècnic
Venda d'ordinadors
Servei a domicili

EL MILLOR EN
HARDWARE & SOFTWARE

TEL: 971-28 98 98
FAX: 971-45 16 94

C./ De la Balanguera, 10 - baixos
07011 - Palma de Mallorca

una preocupació per la seva formació, però es fa amb la pretensió de compensar les diferències i les dificultats, buscant tècniques i mètodes especials per a persones especials i fent prevaler el diferent al comú. Així, la UNESCO (1983, 30) defineix l'Educació Especial com: "una forma d'educació destinada a aquelles persones que no arriben o és impossible que arribin a través d'accions educatives normals als nivells educatius, socials i altres apropiats a la seva edat i que té per objecte promoure el seu progrés cap a altres nivells". En aquesta línia de pensament, i com a síntesi



En l'actualitat, l'Educació Especial es fonamenta en el model personal i s'entén com una part integrant del sistema educatiu general que centra el seu interès en les necessitats que presenten els alumnes per arribar al principal objectiu de l'escola, que és possibilitar l'aprenentatge a tots els seus alumnes.

clara de la conceptualització de l'educació de les persones amb discapacitat que es tenia entre els especialistes no fa gaire, Bautista (1991, 16) escriu: "L'Educació Especial s'ha utilitzat tradicionalment per designar un tipus d'educació diferent de l'ordinària, que transcorria per un camí paral·lel a l'educació general; de tal forma que el nen al qual es diagnosticava una deficiència, era segregat a la unitat o el centre específic. L'Educació Especial anava dirigida a un tipus d'alumne, aquells que tenien un cert dèficit, que els feia aparèixer bastant diferents de la resta d'alumnes considerats com a normals".

La psicologia té un paper rellevant en aquesta perspectiva perquè, des de la seva òptica, es pretén diagnosticar amidant les dificultats de cada subjecte i, després de conèixer els desavantatges, plantejar teràpies determinades per pal·liar-los. Aquesta forma d'entendre l'Educació Especial promou un model d'intervenció que podríem catalogar de deficitari; com afirma López Melero (1997, 183), "és un model d'intervenció individualitzat amb un currículum truncat cap a les incompetències, que incideix en les incapacitats i no en les possibilitats dels alumnes".

A causa d'aquestes circumstàncies, l'Educació Especial es desenvolupava fora del sistema educatiu ordinari com un sistema paral·lel, ja que mai els alumnes no podrien arribar als objectius i les metes de la resta de la població. A més, les tècniques i els models de la intervenció educativa aplicats requereixen una especialització que no pot produir-se en àmbits ordinaris, perquè impliquen condicions molt concretes i controlades d'individualització.

Aquests plantejaments provoquen diferents models en l'actitud social dominant envers la persona amb discapacitat, i alhora són provocats per aquests models, que Montobbio (1995,17) exposa de forma clarificadora:

- **El model tradicional.** Hi domina la patologia i la malaltia, se cerca i s'espera la curació, hi ha una total dependència del metge especialista. La posició social de la persona amb discapacitat és de marginació i de dependència: es tracta com un nen que no deixam créixer.

- **El model rehabilitador.** Centra el problema en l'individu, en les dificultats i deficiències. Aquesta perspectiva projecta una atenció fonamentada en els serveis, en què la persona amb discapacitat es limita a ser un ésser passiu i sense identitat. Aquesta concepció estableix una relació asimètrica entre la persona i el seu entorn, perquè es potencia una cultura basada en la discapacitat on preval la pertinença a un determinat grup amb dèficits comuns, més que les característiques i demandes particulars de cadascun. Aquesta relació asimètrica es manifesta en tots els àmbits de la vida de les persones amb discapacitat i provoca un conglomerat d'actituds i falses creences que van des de la superprotecció fins a la negació total de capacitats i d'oportunitats. El resultat és que no s'ofereix cap possibilitat a la persona amb discapacitat de desenvolupar i aplicar les seves potencialitats i els seus aprenentatges, de construir la seva pròpia identitat, d'interacció social, d'acumular experiències i de millorar la seva autoestima i socialització.

- **El model personal.** Trasllada el centre d'atenció i el nucli de la intervenció des de l'individu com un ésser aïllat -objecte d'observació- a l'entorn: "en lloc de centrar-se en la incapacitat de l'individu, aquest model proposa una avaluació de l'entorn de la persona i intenta presentar solucions pràctiques a les dificultats que es deriven de la interacció de la persona amb el seu entorn" (OCDE, 1988, 36).

En l'actualitat, l'Educació Especial es fonamenta en aquest model personal i s'entén com una part integrant del sistema educatiu general que centra el seu interès en les necessitats que presenten els alumnes per arribar al principal objectiu de l'escola, que és possibilitar l'aprenentatge a tots els seus alumnes. Es modifica l'objecte d'estudi, que passa del dèficit d'un individu a les necessitats que qualsevol persona presenta en un context d'interacció educativa determinat. L'objectiu no serà la recerca de tècniques diferents per a subjectes diferents, sinó l'elaboració de programes educatius adaptats, que puguin oferir respostes vàlides a les situacions que es presentin.

En aquesta perspectiva l'Educació Especial es converteix en un motor del canvi educatiu que possibilita la innovació i la millora de l'escola. Ainscow (1995) l'ha assenyalat: si el problema no està en l'alumne caldrà dirigir la intervenció a la situació educativa en què es genera aquesta necessitat o demanda. Es perfila, així, el nou objecte de l'Educació Especial: l'adaptació de l'educació general a cada situació concreta i particular.

Aquesta nova situació desemboca en un teló de fons sobre el qual es basa tota actuació educativa: la diversitat de subjectes i d'intervencions. L'atenció a la diversitat com a base cultural que s'ha de desenvolupar a l'escola per garantir la igualtat d'oportunitats de tots els alumnes: des del comú per respectar les diferències. "Educar en la diversitat no es basa en l'adopció de mesures excepcionals per a les persones amb necessitats educatives especials, sinó en l'adopció d'un model de currículum que faciliti l'aprenentatge de tots els alumnes en la seva diversitat" (López Melero, 1996, 24).

Aquest plantejament ens situa davant la necessitat d'oferir a la persona amb discapacitat una educació adaptada a les seves necessitats amb l'objectiu que pugui arribar a la seva condició d'adult de ple dret. Aquest model ens obliga a modificar la nostra estratègia d'intervenció, que es fonamentarà en dos elements clau (Muntaner, 1996):

a) Les condicions invalidants no són de caràcter fix, no són iguals per a cada persona, ja que ens basam, no en l'individu aïllat, sinó en aquest individu en un determinat ambient.

b) Per això, la intervenció no solament es fixarà en la persona, sinó en el seu entorn immediat. Conseqüentment, no analitzarem el funcionament dels serveis, sinó en quina mesura aquests serveis responen a les necessitats concretes de la persona.

L'Educació Especial actual té en aquest model el seu punt de partida per delimitar tant els seus objectius com els continguts i plantejaments d'estudi i intervenció. La fallida dels dos models anteriors es deu a la falta d'aportacions vàlides per desenvolupar un model veritablement educatiu - tal com apunta Hegarty (1996, 347)- per dues consideracions fonamentals:

- Les categories de dèficit tenen poca o cap rellevància educativa.

- Les dificultats d'aprenentatge no poden ser atribuïdes només a factors interns del nen, i en molts casos estan associades principalment a factors externs.

Aquest canvi conceptual i ideològic, que sustenta l'aparició del model personal, afecta tant les actituds socials envers la persona amb discapacitat com els plantejaments de l'Educació Especial, que conflueixen en el reconeixement dels drets civils i d'igualtat d'oportunitats per a qualsevol persona amb independència de les seves característiques específiques i dels seus handicaps.

Referències

- Ainscow, M. (1995). *Necesidades especiales en el aula*. Madrid: Narcea.
- Bautista, R. (1991). Educación Especial y n.e.e. A Autores Varis, N.E.E.: *Manual teórico-práctico* (pàg. 15-25). Málaga: Aljibe.
- Hegarty, S. (1996). *La Educación Especial en Europa*. *Revista Española de Pedagogía*, 204, 345-360.
- López Melero, M. (1996). *La educación (especial): ¿Hija de un dios menor en el mundo de las Ciencias de la Educación?* (pàg. 16-40). Barcelona: UAB.
- (1997). La educación intercultural: el valor de la diferencia. A J.A. Torres (Coord.), *La innovación de la Educación Especial* (pàg. 173-199). Jaén: Universidad de Jaén.
- Montobbio, E. (1995). *El viaje del señor Down al mundo de los adultos*. Barcelona: Marson.
- Muntaner, J. J. (1996). *Transición a la vida adulta: la conquista de la autonomía*. *Revista de Educación Especial*, 22, 9-15.
- OCDE (1988). *La disminución y la condición de adultos*. *Siglo Cero*, 120, 12-53.
- Ortiz, M. C. (1995). *Las personas con necesidades educativas especiales. Evolución histórica del concepto*. A M.Á. Verdugo (Dir.), *Personas con discapacidad* (pàg. 37-78). Madrid: Siglo XXI.
- Sánchez Asín, A. (1993). *Necesidades educativas e intervención psicopedagógica*. Barcelona: PPU.
- UNESCO (1983). *Terminología de la Educación Especial*. París: UNESCO.